

Taliensky organista, skladateľ, pedagóg a hudobný teoretik Girolamo Diruta sa narodil približne roku 1554. Svoju dráhu organistu začal okolo roku 1572. Asi roku 1580 žil v Benátkach, kde k jeho učiteľom patrili pravdepodobne Gioseffo Zarlino, Costanzo Porta a Claudio Merulo. Roku 1593 bol Diruta organistom v Chioggii, roku 1609 pôsobil ako organista v Gubbii. Týmto poznatkom sa naše životopisné údaje o Girolamovi Dirutovi končia.

Z Dirutovho skladateľského diela sa zachovala len jediná zbierka motet *Il primo libro de contrapunti sopra il canto fermo delle antifone delle feste principali de tutto l' anno* (Benátky 1580). Do hudobnej histórie sa zapísal ako autor prvého exhaustívneho traktátu venovaného organovej hre, ktorý vyšiel v dvoch častiach pod titulom *Il Transilvano. Dialogo sopra il vero modo di sonar organi, et istrumenti da Penna* (Benátky 1593, 1609). Prvá časť je venovaná transilvánskemu princovi Sigismundovi Báthorymu, druhú časť dedikoval Leonore Orsiniovej Sforzovej, neteri toskánskeho veľkovovodu Ferdinanda I. Diruta tu s Merulovým vedomím zhrnul metódu výučby organovej hry Claudia Merula. Predmetom dialógu sa postupne stáva poloha hráča pri hre, prstoklady, ornamentácia a umenie diminúcií, pravidlá kontrapunktu, modálny systém, registrácia, transpozícia, intavolácia vokálnych predlôh, sprievod, intonácie a súhra so zborom. Dielo zahŕňa aj exemplárne skladby pre organ — *Prima parte* obsahuje toccaty G. Dirutu (4), C. Merulu (1), A. Gabrieliho (2), G. Gabrieliho (1), L. Luzzaschiho (1), A. Romaniniho (1), P. Quagliatiho (1), V. Bellavereho (1), G. Guamiho (1), *Seconda parte* zasa ricercary G. Dirutu (19), L. Luzzaschiho (2), G. Fattoriniho (4), A. Banchieriho (2) a 2 canzony (G. Gabrieli, A. Mortaro). Celok dopĺňa 21 Dirutových organových hymnov a 8 magnifikatových intonácií. O veľkej obľúbenosti Dirutovho traktátu svedčia aj jeho opakované vydania (*Prima parte* — 1597, 1612, 1625; *Seconda parte* — 1622).

* * *

Il Transilvano. Dialogo sopra il vero modo di sonar organi, et istrumenti da Penna. Benátky 1593.

Seconda parte del Transilvano. Dialogo diviso in quattro libri. Benátky 1609.

Diruta: [Pravidlá dobrej, vznešenej a pôvabnej hry na organe sú tieto:] (1) Organista sa má posadiť tak, aby bol pred stredom klaviatúry; (2) nemá robiť gestá ani pohyby, ale telo má zostať rovno a pôvabne; (3) rameno má viesť ruku (*il braccio guida il mano*) a má sa dbať, aby ruka vždy vychádzala priamo z ramena, nemá byť ani vyššie ani nižšie, takže chrbát ruky sa drží trochu vyššie, pretože tak bude ruka na jednej úrovni s ramenom. A čo som povedal o jednej ruke, sa vzťahuje aj na druhú; (4) a prsty majú vždy spočívať na klávesoch, no majú byť mierne zahnuté tak, aby ruka ľahko a uvoľnene spočívala na klávesnici, pretože inak sa prsty nemôžu pohybovať šikove a pohotovo; (5) a napokon prst má kláves stláčať, neudierať doňho a dvíhať sa má spolu s klávesom. Hoci sa môže zdať, že tieto pokyny majú malý alebo celkom nijaký význam, sú veľmi užitočné, ak majú akordy vyznieť jemne a sladko a ak sa má organista zbaviť všetkého, čo jeho hru ruší.

Transilvano: Uznávam, že tieto pravidlá môžu byť potrebné, no aký vplyv môže mať na znenie akordov, ak hlavu držíme priamo alebo krivo a prsty máme natiahnuté alebo zohnuté?

Diruta: Nepôsobí to síce priamo na znenie akordov, ale na dôstojný vzhľad a pôvab organistu; to je príčina onej obdivuhodnej zmesi čara a pôvabu, ktorou je taký povestný pán Claudio Merulo. Toho, ktorý sa krúti a vrtí, budú prirovnávať ku smiešnemu komediantovi. Okrem toho výkon takého človeka nedosiahne taký úspech, aký by si mohol získať, lebo si hoví vo svojich vlastných rozmaroch a pravé umenie znehodnocuje tým, že veľa vecí, ktoré sú inak ľahké, robí ťažšími.

Transilvano: A majú úspech ostatní ľudia, ktorí sa riadia týmito pravidlami ako pán Claudio¹?

Diruta: O tom nemožno pochybovať...

[...]

Diruta: Tridentský koncil múdro zakázal hrať v kostoloch *passi e mezzi* a iné veselé tance a všetky necudné pesničky. Svetské veci sa nemajú miešať do cirkevných vecí a nemožno strpieť, aby sa takéto skladby hrali na organe. Ak sa náhodou niektorý *sonatore di balli* odváži zahrať na organe nejakú skutočnú skladbu, nezdrží sa, aby do klávesov nemlátzil (*poltronaria*), avšak pre organistu nie je hranie tanečných popevkov na čembale nič ťažké.

Transilvano: Nechápe, prečo by *sonatore di balli* nemohol mať úspech pri hre na organe, keď organista môže hrať dobre tanečné popevky?

Diruta: Pretože ak chcú *sonatori di balli* hrať na organe, musia zachovávať všetky pravidlá, ktoré som uviedol o uvoľnenom držaní rúk v pokoji, o dodržiavaní tónov a pod., čo nie je pre nich bežné, naproti tomu organista, ktorý chce hrať tance, ľahko môže z týchto pravidiel občas vybočiť, najmä pokiaľ ide o hádzanie rukami a búchanie do klávesov. Dokonca to musí urobiť, pretože jazdce a brká fungujú lepšie, keď sa udrú, a osobitý spôsob hry tancov si tento spôsob hry vyžaduje.

Transilvano: Ešte by som vám chcel dať jednu otázku. Prečo sa väčšine organistov nedari hrať na čembale tak muzikálne, ako hrajú na organe?

Diruta: To má veľa dôvodov, no uvediem len hlavné. Predovšetkým preto, že nástroj musí mať rovnaké a mäkké brnkacie brká, aby sa ľahko rozozvučal. Jeho tón musí byť sýty a musí dlho znieť, hru treba ozdobiť trilkami a všetkými druhmi ozdôb. Dĺžka tónu, ktorá sa na organe tvorí prúdom vzduchu, sa na čembale musí ničím nahradiť. Napríklad na organe možno vydržať *brevis* i *semibrevis*, no na čembale sa viac ako polovica znenia stratí. Preto sa musíte snažiť pohotovosťou a obratnosťou rúk vynahradiť tento nedostatok tým, že veľakrát rýchlo a ľahko udriete na kláves. Skrátka, ten, kto chce hrať dobre a pôvabne, by mal študovať diela pána Claudia Merula, v ktorých nájde príklady na všetko, čo možno urobiť.

[...]

Ostáva ešte dodať, ktoré prsty sú dobré a ktoré sú zlé, ktoré teda budú hrať dobré tóny a ktoré zlé, pretože to je rovnako nevyhnutné pre organistu ako pre hráča na čembale. Je to dokonca najdôležitejšia vec vôbec. Na každej ruke je päť prstov; palec sa počíta ako prvý a maliček ako piaty. Prvým sa hrá zlý tón (*nota cattiva*), druhým dobrý tón (*nota buona*), tretím zlý tón, štvrtým dobrý a piatym zasa zlý. Druhý, tretí a štvrtý prst majú najväčšiu úlohu; to, čo som povedal o jednej ruke, sa vzťahuje rovnako aj na druhú.

[...]

Ako treba robiť *groppi*
(*Come si deueno far li groppi*)

Diruta: Uvediem rôzne príklady, ako robiť *groppi* a *tremoli*; najprv budem hovoriť o *groppi*, ktoré sa robia miešané, teda pomocou štvrtín, osmín a šestnástin (*con semimini-me, crome, et semicrome*), ako aj pomocou šestnástin a dvaťridsatín (*con le semicrome et biscrome*). Nachádzajú sa v rôznych spôsoboch (*in diuersi modi*), stúpajúce, klesajúce (co-

me ascendendo discendendo), ako aj v kadencii (*et in accadentia*), ako to jasne vidno na príkladoch.

(Spôsob ako robíť *groppi* — *groppi* v kadencii)

Il modo di far groppi

Groppi in Accadentia

Transilvano: Ktorými prstami (*con quali dita*) sa majú robíť *li groppi in accadentia*?

Diruta: Pravou rukou sa robia 4. a 3. prstom (*con la mano destra se fanno con il quarto, e terzo dito*), ľavou rukou 2. a 3. [prstom], ako aj 1. a 2. (*con la sinistra, con il secondo, terzo, et anco con il primo, et secondo*), ako sa to bude viac páčiť (*come più piacerà*) a bude pohodlné (*commodo*).

Spôsob robenia *tremoli* (*Modo di far li tremoli*)

Pri *tremoli* treba upozorniť, že tóny (*le notte*) sa majú robíť s ľahkosťou a obratnosťou (*con leggiadria, et agilità*), a nerobíť [ich] tak, ako robia mnohí, konajúci naopak, pretože ich sprevádzajú spodným klávesom (*perche gli accompagnano con il tasto di sotto*), zatiaľ čo majú byť robené s oným horným (*con quello di sopra*). Ak ste niekedy pozorovali hráčov na viole, husliach, lutne a ďalších nástrojoch (*sonatori di Viola, di Violino, e di Lauto et altri Istrumenti*), strunových, ako aj dychových (*si da corde, come anco da fiato*), museli ste vidieť, že sprevádzajú tón *tremola* zhora (*accompagnano la notte del tremolo di sopra*) a nie zdola (*e non di sotto*), ako ukazuje príklad [*tremola*] na polovú notu (*sopra la nota di minima*).

(*Tremolo* pravou rukou)

Tremolo con la destra mano.

Transilvano: Ktorými prstami treba robíť *tremolo* umiestnené zhora (*il Tremolo posto di sopra*)?

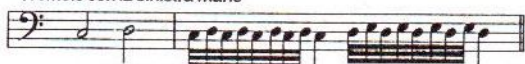
Diruta: Pomocou 2. a 3. prsta (*con il secondo e terzo dito*), iné, nasledujúce *tremolo* pomocou 3. a 4. prsta (*con il terzo e quarto*) — a to sú prsty, ktorými musíme robiť *tremolo* pravou rukou. Upozorňujem vás, že v tomto prípade môže zlý prst (*il dito catiuo*) robiť prvý, dobrý tón *tremola* (*la prima nota buona del Tremolo*).²

Transilvano: V príklade je osem dvaatridsatín (*otto note biscrome*); ako je zamýšľané a ako treba robiť toto *tremolo*?

Diruta: Je tak zamýšľané, že keď treba robiť *tremolo* na polovú notu (*tremolo sopra vna nota de minima*), tak *tremolo* musí trvať jednu štvrtkovú notu (*durare vna Semiminima*), ako ukazuje horný príklad. A to isté platí pre všetky noty (*tutte le note*), teda *tremolovať* polovicu ich hodnoty (*di tremolar la metà del lor ualore*), ako uvidíte na rôznych príkladoch. Aby *tremoli* vyzneli dobre (*bene*), treba zohľadniť dve veci. Prvou je rýchlosť tónov, ktorými sa robí (*la velocità delle note, con le quali si fanno*), druhou je vlastné meno *tremola* (*il suo nome di tremolo*). A keď prsty budú uvoľnené a mäkké (*lenti e molle*), potom sa urobia dobre a rýchlo (*bene è presto*).

(*Tremolo* ľavou rukou)

Tremolo con la sinistra mano

Transilvano: Ktorým prstom musím urobiť prvé *tremolo*?

Diruta: Pomocou 3. a 2. prsta (*con il terzo, e secondo dito*); nasledujúce [*tremolo*] pomocou 2. a 1. prsta (*con il secondo, è primo*).

Transilvano: Povedzte mi však, prosím, za akým účelom a kedy sa musia robiť *tremoli*?

Kedy sa majú robiť *tremoli*

(*A che tempo si debbono far li tremoli*)

Diruta: [*Tremoli*] sa majú robiť na začiatku nejakého *ricercaru* alebo *canzony* (*nel incinciare qualche Ricercare, o Canzone*) alebo čohokoľvek iného; ako aj vtedy, keď jedna ruka hrá viac hlasov (*una mano fa più parti*) a druhá [hrá] len jeden (*et l'altra mano una parte sola*); v tomto jednom hlase sa majú robiť *tremoli*. A po druhé, keď je to pohodlné (*commodo*) — podľa vôle organistov (*ad arbitrio de' Organisti*). Upozorňujem ich, že *tremolo* robené s ľahkosťou a primeranosťou (*con leggiadria, et à proposito*) ozdobí každú hru (*adorna tutto il sonare*) a harmóniu oživí a zlahčí (*et fa l'armonia uiua, et leggiadra*). Pretože som vám však sľúbil uviesť na to nejaké príklady, chcem sa im venovať. Prvý [príklad] je na polovú (*sopra la Minima*), druhý na štvrtkovú (*sopra la Semiminima*), tretí na osminovú (*sopra la Cromma*); na šestnásťtinovú sa nedá robiť pre jej veľkú rýchlosť (*per la gran sua uelocità*). Najprv urobím polové s *tremoli* na dva spôsoby (*in dui modi*) a podobne štvrtkové a osminové — jednou a druhou rukou (*con l'una, et l'altra mano*).

(*Tremoli* na polové – *Tremoli* na štvrtové)

Tremoli sopra le minime.

Tremoli sopra le Semiminime

Niektorí (a najmä signor Claudio Merulo) zvyčajne používajú isté *tremoletti* (*usar certi tremoletti*), keď tóny stupňovito klesajú (*quando le note discendono di grado*), dotýkajúc sa tónu, ktorý nasleduje (*de intacar la nota, che segue*), ako vidno na nasledujúcich príkladoch.

Transilvano: Tieto posledné *tremoletti* sa mi zdajú oveľa ťažšie ako ostatné (*più difficili dell' altri*).

Diruta: Hovoríte pravdu, nie sú to veci pre začiatočníkov (*da principiante*); no pokým diskutujeme o *tremoletti*, a najmä o tých, ktoré používa signor Claudio vo svojich *Canzoni alla Francese*, keď robí *Tirate*, na prvé stretnutie sa nám budú zdať veľmi ťažké (*difficilissime*), no nasledujúc Pravidlo o tremolách (*La Regola delli Tremoli*), stanú sa veľmi ľahkými (*facillissime*). Keď na akomkoľvek tóne nájdete *tremoletto*, musíte ho robiť tým prstom, ktorý príde, či je dobrý alebo zlý (*ò sia buono, ò sia cattiuo*), pretože v prípade týchto *tremol* sa netreba pridržať pravidla dobrého a zlého prsta, keďže už sa dodržiava v *soggette* (*nel soggetto*) — ako to nájdete v rôznych príkladoch.

(Príklad *tremoletti* na osminy)

Transilvano: V prvom príklade vidím, že prvé *tremoletto* pripadne na dobrý tón (*casca sopra la nota buona*) a bude sa robiť 2. a 3. prstom pravej ruky (*con il secondo, e terzo dito della mano destra*). Druhé *tremoletto* pripadá na zlý tón (*casca sopra la nota cattiuo*) a bude sa robiť 3. a 4. prstom (*con il terzo, e quarto dito*). Tretie *tremoletto* pripadne podobne na zlý tón a bude sa robiť tými istými prstami. V druhom prípade nachádzame to isté — *tremoletto* zo štyroch dvaatridsatín (*il tremoletto di quattro biscrome*) pripadne na zlý tón, druhé *tremoletto* pripadne na dobrý tón.

Diruta: Výborne ste pochopili, no okrem toho vás ešte upozorním, že keď nájdete isté *tremoletti* na synkopovaných tónoch (*sopra le note sincopate*), alebo keď sú dva tóny na rovnakej linajke alebo v rovnakej medzere rovnakej hodnoty, nemožno hrať prstom, ktorý príde; nemôže nasledovať *tirata* s usporiadaným prstokladom (*con l'ordine delle dita*). Musíte ich hrať tými prstami, ktoré vám budú pohodlnejšie (*più commodo*), aby mohla nasledovať *tirata* (*per poter seguitar la tirata*) — ako sa to uvádza v tomto príklade na [získanie] praxe (*per esperienza*).

Transilvano: Prvé *tremoletto* pripadá na dobrý tón a bude sa robiť 2. a 1. prstom ľavej ruky. Druhé *tremolo* so štyrmi dvaatridsatínami pripadne na zlý tón a ak ho urobí 3. a 2. prst, nebude môcť nasledovať *tirata* s usporiadaným prstokladom (*la tirata con l'ordine*

delle dita). Preto je kvôli tejto synkope (*per causa di quella Sincopa*), kde nastúpi zlý tón a dobrý tón, nevyhnutné začať *tremolo* dobrým prstom a robiť ho 2. a 1. prstom.

Diruta: Tak je to a nie inak; a rovnaký poriadok (*l'istesso ordine*) musíte zachovať aj pravou rukou v podobnom prípade. A pretože je neskoro, končím túto debatu, a ak vám ostáva ešte nejaká vec, ktorá je nejasná, majte zatiaľ trpezlivosť, pretože vám dám vysvetlenie inokedy.

Transilvano: Neostali vo mne nijaké pochybnosti, pretože ste mi slovami, pravidlami, príkladmi (*con parole, regole, esempj*) objasnili všetko a za túto láskavosť ostanem vaším dlžníkom, a ak budem niekedy pre vás neodbytný, vina bude v tom, že túžim po cnostiach (*virtù*), pretože som sa natoľko nadchol a zapálil, že ďalší rozhovor... [nečitateľné] a pretože ste ma natoľko pozdvihli, chcem vás poprosiť, buďte spokojný [nečitateľné], že vás prídem aj inokedy navštíviť a buďte taký láskavý a dajte mi figuračné toccaty (*Toccate di grado*) s dobrými a zlými skokmi³, ako aj tie od iných vážených pánov, aby som všetky pravidlá uviedol do praxe (*mettere in pratica tutta la Regola*).

Diruta: Som rád, že som vás uspokojil; najprv musíte cvičiť stupnice v osminách (*esercitare sopra il grado di Crome*) a keď to precvičíte dobre a v tempe (*e praticato bene, et à tempo della battuta*), budete ich robiť v šestnástinách s dvojnásobnou rýchlosťou ruky (*raddoppiando la uelocità della mano*); to isté možno povedať aj o dobrom a zlom skoku (*salto buono, e cattiuo*) a touto cestou urobíte každú vec... [nečitateľné].

Transilvano: Nebudem chýbať a prisahám vám, že sa mi zdá, akoby tisíc rokov [uplynulo], kým prídem domov, aby som mohol začať cvičiť a uvidieť súlad sily s vôľou.

Diruta: Keď vás vidím takého roztúženého, choďte a nech vás Boh sprevádza a dobrý večer zaželaťe signorovi Cauallierovi.

Transilvano: S radosťou; ostaňte, nebudeme robiť ceremónie.

Diruta: Chcem vás odprevadiť ku dverám, aby som neporušil naše zvyky.

Transilvano: Ostávam vašim sluhom.

[ZJ]

POZNÁMKY

- ¹ Claudio Merulo (krstény 8. 4. 1553 v Correggiu — umrel 5. 5. 1604 v Parme) — taliansky skladateľ, organista a znalec organa, pôsobiaci od roku 1557 v Chráme sv. Marka v Benátkach, od roku 1584 v Mantove a neskôr v Parme; autor zbierok skladieb *Ricercari d'intavolatura d'organo* (Benátky 1567), *Messe d'intavolatura d'organo* (Benátky 1568), *Ricercari da cantare* (Benátky 1574, 1607), *Canzoni d'intavolatura d'organo...fatto alla francese* (Benátky 1592, 1606, 1611), *Toccate d'intavolatura d'organo* (Rím 1598, 1604).
- ² Diruta označoval dobré prsty (2, 4) písmenom *B*, zlé prsty (1, 3, 5) písmenom *C*. Dobrý tón je s najväčšou pravdepodobnosťou konsonancia pripadajúca na ťažkú (nepárnu) dobu.
- ³ Dobrý skok (*di salto buono*) je skok z ľahkej doby na ťažkú, zlý skok (*di salto cattiuo*) je skok z ťažkej doby na ľahkú.